

УДК 336.64

Статистичний аналіз фінансування системи вищої освіти в Україні

Ящук Т.А.

викладач кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

Чирва О.Г.

доктор економічних наук, професор
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини

У статті досліджено основні показники функціонування системи вищої освіти в Україні. Показано сутність та особливості фінансування закладів вищої освіти за рахунок державного та місцевих бюджетів, коштів фізичних осіб протягом останніх років. Вивчено склад та структуру вищих навчальних закладів залежно від їх типів. Проаналізовано вплив кількості студентів закладів вищої освіти I–IV рівнів акредитації на джерела фінансування їхнього навчання. Обґрунтовано необхідність диверсифікації джерел фінансування закладів вищої освіти як чинника, що впливає на підвищення якості підготовки фахівців.

Ключові слова: вища освіта, заклади вищої освіти, ринок освітніх послуг, фінансове забезпечення, фінансові ресурси, джерела фінансування.

Ящук Т.А., Чирва О.Г. СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФИНАНСИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы основные показатели функционирования системы высшего образования в Украине. Показаны сущность и особенности финансирования высших учебных заведений за счет государственного и местных бюджетов, средств физических лиц в течение последних лет. Изучены состав и структура высших учебных заведений в зависимости от их типов. Проанализировано влияние количества студентов высших учебных заведений I–IV уровней аккредитации на источники финансирования их обучения. Обоснована необходимость диверсификации источников финансирования учреждений высшего образования как фактора, который влияет на повышение качества подготовки специалистов.

Ключевые слова: высшее образование, высшие учебные заведения, рынок образовательных услуг, финансовое обеспечение, финансовые ресурсы, источники финансирования.

Yashchuk T.A., Chyrva O.H. STATISTICAL ANALYSIS OF FINANCING OF HIGHER EDUCATION SYSTEM IN UKRAINE

The article studies main indicators of functioning higher education system in Ukraine. The essence and features of financing higher education institutions at the expense of state, local budgets and funds of individuals in recent years are shown. Contents and structure of higher educational institutions depending on their types are studied. The influence of the number of students of higher education institutions of I–IV levels of accreditation on the sources of financing their education is analyzed. The necessity of diversifying sources of financing higher education institutions as a factor influencing improvement of the quality of specialist training is substantiated.

Keywords: higher education, higher education institutions, educational service market, financial support, financial resources, sources of financing.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ключовим показником оцінки розвитку країни є індекс людського розвитку, в якому, крім рівня життя, враховується рівень грамотності та освіченості населення досліджуваної країни. Безумовно, вища освіта має прямий вплив на конкурентоспроможність економіки країни загалом за допомогою підготовки кваліфікованих кадрів. Однією з умов входження України у світовий економічний простір є належне фінансу-

вання закладів вищої освіти, яке відповідає потребам економічного розвитку країни на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження функціонування системи вищої освіти та аналізу джерел фінансування вищих навчальних закладів приділяють увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. Грищенко, Т. Боголіб, О. Люта, Л. Гольцяєва, І. Кичко, Л. Шевченко, М. Іванов, І. Гращенко, Н. Волкова.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеними аспектами фінансування системи вищої освіти в Україні в сучасних умовах є брак бюджетних коштів для матеріально-технічного забезпечення процесу навчання, оплати праці науково-педагогічних працівників, стимулювання науки та наукових розробок. А низька ефективність використання бюджетних видатків на освіту призводить до корумпованості освіти, недостатності визнання ступенів освіти на ринку праці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження основних показників функціонування ринку освітніх послуг, а також аналіз джерел фінансування закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має розгалужену та потужну систему вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації різних форм власності, яка зазнала певного скорочення в результаті нещодавніх політичних подій.

Як свідчать дані табл. 1, кількість вищих навчальних закладів в Україні має стійку тенденцію до зменшення. Зокрема, цій ситуації посприяли відомі події останнього часу (7 лютого 2017 р. Міністерство освіти і науки України анулювало ліцензії ВНЗ на території окупованого Донбасу і в Криму). Також варто відзначити, що майже два десятка закладів вищої освіти з 2014 по 2016 рр. вже були перенесені з непідконтрольних територій. Замість

них почали працювати близько 40 навчальних центрів «Крим-Україна» і «Донбас-Україна».

Слід зазначити, що із загальної кількості вищих навчальних закладів майже 56% складають ВНЗ I–II рівнів акредитації, а 44% – ВНЗ III–IV рівнів акредитації. У структурі вищих навчальних закладів переважають вищі навчальні заклади I–II рівнів акредитації, адже у 2015/16 н. р. їх кількість становила 371 вищий навчальний заклад, що на 89 одиниць більше, ніж закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації. Але при цьому з 2010 р. намітилися негативні зміни щодо скорочення кількості вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації загалом. Причиною цього послужила трансформація вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації у структурні підрозділи вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що обумовило причинно-наслідковий зв'язок між кількістю закладів вищої освіти та кількістю студентів, які в них навчаються.

У 2015–2016 рр. на ринку освітніх послуг функціонували 659 закладів вищої освіти I–IV рівнів акредитації, з них 525 перебувають у власності держави, а 134 знаходяться у приватній власності (рис. 1). Цей показник зменшився на 154 одиниці, або 18,1%, порівняно з 2010–2011 рр.

Проте щодо показника кількості студентів у розрахунку на 10,0 тис. населення країни, то спостерігаємо протилежну тенденцію, адже у закладах вищої освіти III–IV рівнів

Таблиця 1

Основні показники діяльності вищої освіти в Україні

Показники	I–II рівнів акредитації				III–IV рівнів акредитації			
	2010/11 н. р.	2012/13 н. р.	2014/15 н. р.	2015/16 н. р.	2010/11 н. р.	2012/13 н. р.	2014/15 н. р.	2015/16 н. р.
Кількість закладів, усього, од.	483	469	387	371	330	316	277	288
зокрема, за державною та комунальною формами власності	406	399	323	317	231	220	197	208
за приватною формою власності	77	70	64	54	99	96	80	80
Кількість студентів, усього, тис. ос.	351,4	335,8	251,3	230,1	2 066,7	1 770,3	1 438,0	1 375,2
Прийнято, усього, тис. ос.	125,1	96,7	69,5	63,1	381,2	331,1	291,7	260,0
Випущено, усього, тис. ос.	107,4	89,8	79,1	73,4	528,9	505,4	405,4	374,0
Кількість студентів у розрахунку на 10 000 населення	81	78	59	54	476	410	335	322

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

акредитації навчається більша кількість студентів (322 особи на противагу 54 здобувачам вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації). Це пояснюється зростанням попиту на фахівців високого професійного рівня для реалізації завдань ринкової економіки. Така тенденція також свідчить про розширення доступу громадян до здобуття вищої освіти.

Аналізуючи динаміку складу та структури вищих навчальних закладів України за типами (табл. 2), вважаємо необхідним звернути увагу на те, що за період 2010–2016 рр. загальна частка вищих навчальних закладів, що надають неповну вищу освіту, зменшилася з 56,8% до 55,4%, а питома вага вищих навчальних закладів, які забезпечують отримання повної вищої освіти, має тенденцію до зростання (із 43,2% до 44,6%).

Протягом 2011–2014 рр. у складі вищих навчальних закладів відбулися певні зміни, а саме зросла кількість коледжів, з'явилися консерваторії, але зменшилось число технікумів, училищ, академій, інститутів. Загальна структура типів закладів вищої освіти за цей період свідчить про зменшення показників питомої ваги за технікумами, училищами, інститутами та академіями, проте питома вага університетів та коледжів підвищилась на 2–4%.

Зміни як у кількісному, так і в структурному плані характерні також для 2015/2016 н. р. Так, зростання кількості закладів вищої освіти спостерігалось по університетах на 9 одиниць порівняно з 2014/2015 н. р., але загалом найбільшу частку у питомій вазі вищих навчальних закладів становлять коледжі, а саме 34,1% за кількості у 224 одиниці.

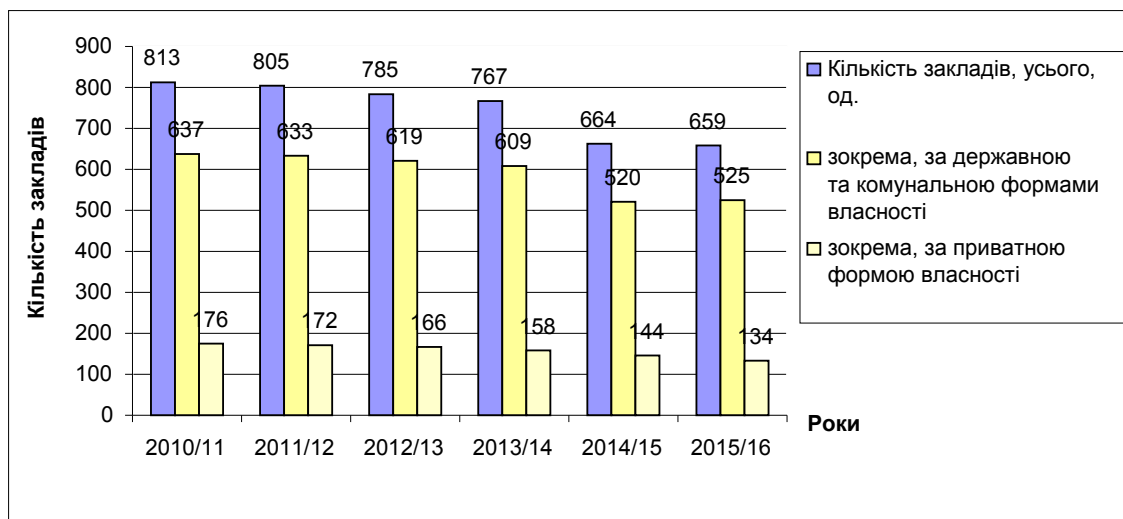

Рис. 1. Кількість вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації за формами власності у 2010–2016 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [2]

Таблиця 2

Динаміка складу та структури вищих навчальних закладів України за типами

Типи вищих навчальних закладів	2010/11 н. р.	2011/12 н. р.	2012/13 н. р.	2013/14 н. р.	2014/15 н. р.	2015/16 н. р.
Усього	854	846	823	803	664	657
Технікуми	130	120	109	97	59	56
Училища	121	122	118	117	87	84
Коледжі	234	238	243	245	222	224
Університети	197	197	199	198	175	184
Академії	62	66	64	62	54	50
Інститути	109	102	89	83	66	59
Консерваторії	–	1	1	1	1	–

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [2]

Отже, за результатами проведеного аналізу кількості закладів вищої освіти можна зробити висновок, що в Україні сформована система вищої освіти, яка охоплює навчальні заклади державної, комунальної та приватної форм власності різних рівнів акредитації, робота яких спрямована на підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів відповідно до потреб економіки країни.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [1] фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, фінансування вищих навчальних закладів комунальної форми власності відбувається за рахунок коштів відповідних бюджетів, а фінансове забезпечення вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власником. Окрім того, для фінансування вищих навчальних закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством, зокрема плата за надання освітніх послуг, надходження від науково-дослідної діяльності ВНЗ, орендна плата. Отримані кошти спрямовуються на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу в порядку та на умовах, визначених законодавством та його статутом.

Головним джерелом фінансування витрат на освіту загалом та на вищу освіту зокрема є кошти державного та місцевих бюджетів. Аналіз видатків зведеного бюджету обумовлений важливістю ролі вищої освіти як основної ланки підготовки кадрів для економіки країни [6, с. 55]. Про динаміку видатків зведеного бюджету на фінансування освіти свідчать дані табл. 3.

Аналізуючи показники фінансування вищої освіти в Україні за 2000–2016 рр., можемо зауважити, що обсяги видатків зростають з

2 285,5 млн. грн. у 2000 р. до 30 595,9 млн. грн. у 2016 р., тобто на 28 309,5 млн. грн. Частка витрат на вищу освіту у відсотках до видатків зведеного бюджету протягом 2000–2010 рр. мала тенденцію до зростання від 4,7% до 6,6%. Але з 2014 р. цей показник поступово зменшувався до 4,4% у 2016 р.

Незважаючи на таку динаміку, держава продовжує розглядати витрати на освіту як елемент соціальної політики, а не інвестиції в людський капітал, що загрожує розвитку країни в майбутньому. Процеси бюджетної децентралізації, які розпочались у 2015 р., спричинили тенденцію до зменшення питомої ваги видатків на освіту з державного бюджету та зумовили збільшення видатків місцевих бюджетів. Обсяг видатків на освіту з Державного бюджету України не перевищує 3% ВВП. Так, у 2000 р. частка витрат на вищу освіту становила 1,3% від ВВП, а у 2010 р. вона мала максимальне значення, дорівнюючи 2,3%. На жаль, представлена динаміка свідчить про зниження частки державних витрат на освіту у валовому внутрішньому продукті, що не підтверджує пріоритетність для держави сфери освіти.

Так, дані табл. 4 свідчать про те, що за період, що досліджується, кількість студентів зменшилась на 886 018 осіб, або на 35,6%. Причиною цього стала демографічна криза в Україні, а саме різке падіння народжуваності, що отримало сьогодні наслідки у вигляді скорочення кількості випускників середніх шкіл, тобто потенційних абітурієнтів.

Основна кількість студентів здобуває вищу освіту, навчаючись на денному відділенні. Проте, якщо у 2010/2011 н. р. питома вага студентів денного відділення до загального контингенту студентів становила 61%, у 2016/2017 н. р. цей показник збільшився до

Таблиця 3

Витрати на освіту в Україні у 2000–2016 рр.

Показники	Роки					
	2000	2005	2010	2014	2015	2016
Видатки зведеного бюджету на освіту, всього, млн. грн.	7 085,5	26 801,8	79 826,0	100 105,6	114 193,5	109 155,2
зокрема, на вищу освіту	2 285,5	7 934,1	24 998,4	28 340,5	30 981,8	30 595,9
Частка витрат на вищу освіту, % до:						
видатків зведеного бюджету	4,7	5,7	6,6	5,4	4,6	4,4
ВВП	1,3	1,8	2,3	1,8	1,6	1,9

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [2]

Таблиця 4

Динаміка кількості студентів вищих навчальних закладів України за 2010–2016 рр.

Показники	2010/11 н. р.	2011/12 н. р.	2012/13 н. р.	2013/14 н. р.	2014/15 н. р.	2015/16 н. р.
Кількість студентів, усього, осіб	2 491 288	2 311 557	2 170 141	2 052 678	1 689 226	1 605 270
зокрема, на денному відділенні	1 509 049	1 442 385	1 391 960	1 348 579	1 153 293	1 141 291
на вечірньому відділенні	8 887	7 710	6 614	5 555	4 797	3 822
на заочному відділенні	900 175	861 462	771 567	698 544	531 136	460 157
зокрема, за державною та комунальною формами власності ВНЗ	2 181 363	2 042 724	1 946 666	1 861 600	1 534 299	1 465 629
за приватною формою власності	309 926	268 833	223 475	191 078	154 927	139 641
зокрема, за I–II рівнями акредитації	361 453	356 768	345 235	328 993	251 271	230 110
за III–IV рівнями акредитації	2 129 835	1 954 789	1 824 906	1 723 685	1 437 955	1 375 160

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [2]

71%. Щодо заочного відділення, то за аналізований період контингент студентів зменшився майже вдвічі (на 440 018 осіб), при цьому спостерігається зменшення їх питомої ваги в загальній кількості з 36% до 28,7%.

Якщо проаналізувати динаміку кількості студентів за типами акредитації закладів вищої освіти, то можна стверджувати, що більша кількість абітурієнтів вибирає вищі навчальні заклади III–IV рівнів акредитації, що зумовлене підвищенням попиту на магістрів та бакалаврів. Так, у 2015/2016 н. р. у коледжах, технікумах, училищах навчалися 230 110 студентів, а в університетах, академіях, інститутах – 137 5160 осіб. Проте загалом слід відзначити тенденцію до зменшення кількості абітурієнтів у закладах вищої освіти I–IV рівнів акредитації.

Окрім того, значна частина здобувачів вищої освіти навчається за рахунок бюджетних коштів різних рівнів, що дає змогу державним закладам вищої освіти підвищити свою привабливість на ринку освітніх послуг для майбутніх абітурієнтів.

Наслідком зменшення кількості студентів українських вищих навчальних закладів є також відтік абітурієнтів за кордон. Серед найбільш бажаних для навчання країн українських студентів слід назвати Польщу, Німеччину, Канаду, Італію, Чехію, США, Іспанію, Австрію, Францію та Угорщину. Протягом періоду, що досліджується, приріст кількості студентів за кордоном становить 131%, або 28 517 осіб. Менша кількість студентів від'їжджає здобу-

вати вищу освіту до Азербайджану, Хорватії, Грузії, Ірландії, Сербії.

Залежно від структури найпопулярніших країн, куди від'їжджають українці на навчання, статистика розподілилася так: стабільно протягом 2010–2016 рр. лідируючі позиції займають Польща (52%) та Німеччина (22%), третє місце в структурі посідає Канада з часткою у 6%. Усі інші країни мають приблизно від 1% до 5% українських здобувачів вищої освіти.

Загальна кількість студентів у закладах вищої освіти I–IV рівнів акредитації, які навчаються за кошти державного бюджету, зменшилася з 874 781 до 732 018 осіб, що становить 142 763 особи, або 16,3%. Таку ситуацію спричинило скорочення кількості студентів, які одержують вищу освіту за державним замовленням, у закладах I–II рівнів акредитації на 41 554 особу, або 33,4%, та закладах III–IV рівнів акредитації на 101 209 осіб, або 13,4% (табл. 5).

Не менш важливу роль відіграють місцеві бюджети в реалізації бюджетної політики держави щодо фінансування закладів вищої освіти. Як свідчать аналітичні дані, кількість студентів, які здобувають вищу освіту за кошти місцевих бюджетів, постійно зменшується, а у 2015/2016 н. р. становить 79 446 осіб, що на 16 883 особи менше, ніж у 2010/2011 н. р. Але при цьому питома вага таких здобувачів у загальній структурі становить 4,9%. Незважаючи на скорочення кількості студентів, які перебувають на місцях державного замовлення, за досліджуваний період питома вага

**Кількість та питома вага студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації
за джерелами фінансування їх навчання**

Показники	2013/14 н. р.	2014/15 н. р.	2015/16 н. р.
Усього студентів, осіб	2 052 678	1 689 226	1 605 270
зокрема, тих, що навчаються за рахунок державного бюджету	874 781	751 123	732 018
тих, що навчаються за рахунок місцевих бюджетів	95 791	82 118	79 446
тих, що навчаються за рахунок органів державної влади, юридичних осіб	8 184	10 370	10 236
тих, що навчаються за рахунок фізичних осіб	1 073 922	845 615	783 570
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок державного бюджету	42,6	44,5	45,6
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок місцевих бюджетів	4,7	4,9	4,9
Питома вага студентів (%), які навчались за рахунок органів державної влади, юридичних осіб	0,4	0,6	0,6

Джерело: розроблено авторами за даними джерела [2]

кількості студентів, які отримують вищу освіту за кошти державного бюджету, склала 50,5%.

Кількість студентів закладів вищої освіти всіх рівнів акредитації, які одержують освіту за кошти фізичних осіб, у 2015/2016 н. р. становила 783 570 осіб, що на 27 894 особи менше, ніж кількість осіб, які навчаються за державні кошти. Отже, за аналізований період питома вага кількості студентів, які навчаються за власні кошти, склала 48,9%.

Висновки з цього дослідження. Отже, оцінка фінансово-економічних результатів діяльності ВНЗ за сучасних умов існування в освітньому просторі є актуальною з позицій важливості розробки стратегічних рішень

щодо пошуку можливостей диверсифікації фінансування освітньої діяльності. Зокрема, це стосується пошуку можливостей отримання коштів вищими навчальними закладами за виконання науково-дослідних проєктів. Таке джерело фінансування діяльності досить поширене в зарубіжних країнах, а саме в практиці освітньої діяльності американських університетів, де значна частина коштів бюджету закладів освіти формується за рахунок грошових надходжень у формі грантів на науково-дослідну роботу. Тому наступним етапом стане дослідження особливостей фінансування наукової діяльності закладів вищої освіти України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/page5>.
2. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/metaopus/2016/1-1_03_00_03_2016.htm.
3. Волкова Н. Ефективність використання коштів ВНЗ. Фінанси України. 2005. № 5. С. 66–72.
4. Гольяєва Л. Статистичний аналіз тенденцій розвитку та структури фінансування вищої освіти України. Бізнес-Інформ. 2015. № 9. С. 79–83.
5. Гращенко І., Сидоренко Т. Аналіз ринку освітніх послуг в Україні. Технології та дизайн. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2014_1_9.
6. Кичко І. Фінансування освіти в умовах формування соціально-орієнтованої економіки. Фінанси України. 2003. № 1. С. 53–59.
7. Шевченко Л. Фінансування вищої освіти: диверсифікація джерел. Теорія і практика правознавства. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_44.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine "On Higher Education"]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/page5>.
2. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy (2017) Osnovni pokaznyky diialnosti vyshchych navchalnykh zakladiv Ukrainy na pochatok 2016/17 navchalnoho roku [Main indicators of activity of higher educational institutions in Ukraine at the beginning of 2016/17 academic year], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.
3. Volkova N. (2005) Efektyvnist vykorystannia koshtiv VNZ [Efficiency of fund use of higher educational institutions]. Finances of Ukraine, no. 5, pp. 66–72.
4. Holtiaieva L. (2015) Statystychnyi analiz tendentsii rozvytku ta struktury finansuvannia vyshchoi osvity Ukrainy [англ. назва]. Biznes-Inform, no. 9, pp. 79–83.
5. Hrashchenko I. (2014) Analiz rynku osvitnikh posluh v Ukraini [Analysis of the educational service market in Ukraine]. Tekhnolohii ta dyzain [Technology and design] (electronic journal), no. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2014_1_9.
6. Kychko I. (2003) Finansuvannia osvity v umovakh formuvannia sotsialno-orientovanoi ekonomiky [Financing education under the conditions of formation of a socially oriented economy]. Finances of Ukraine, no. 1, pp. 53–59.
7. Shevchenko L. (2013) Finansuvannia vyshchoi osvity: dyversyfikatsiia dzherel [Higher education financing: diversification of sources]. Teoriia i praktyka pravoznavstva [Theory and practice of jurisprudence] (electronic journal), no. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_44.